
YÛSUF B. ABDULLAH el-GÛRÂNÎ'NİN *BEYÂNU ESRÂRÎ'T-TÂLİBİN Fİ'T-TASAVVUF* ESERİ İŞİĞİNDA TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ*

SUFI OPINIONS OF YUSUF B. ABDULLAH al-GÛRANI IN THE LIGHT OF THE *BEYÂNU ESRARI'T-TALIBIN FI'T-SUFFIC* WORK

*Dr. Ömer Akdoğan

bariakdogan@hotmail.com

ORCID ID:0000-0002-2340-1419

Atf Gösterme: AKDOĞAN, Ömer, “Yûsuf b. Abdullah el-Gürânî'nin *Beyânu esrârî't-tâlibin fi't-tasavvuf* Eseri İşığında Tasavvufî Görüşleri”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Aralık 2022 (11), s.154-177.

Geliş Tarihi:

2 Kasım 2022

Kabul Tarihi:

22 Aralık 2022

©2022 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: XIV. yüzyılın son yarısında yaşamış âlim ve arif bir sûfî olan Yûsuf b. Abdullah el-Gürânî, Cüneyd-i Bağdâdî'nin tarikatı unutulmaya yüz tutunca onu Mısır'da tekrar ihya eden zattır. Sühreverdiyye tarikatının büyük şeyhlerinden biri olup bu yolda birçok âlim, tasavvuf ehli ve öğrenci yetiştirmiştir. Başta Sühreverdiyye'nin Zeynüddin el-Hâfî'ye nisbet edilen Zeyniyye kolu olmak üzere birçok talî tarikat kurucularının yetişmesinde ve manen yükselmesinde önemli rol oynamıştır. Tarikat içerisinde keşfedilmemiş böyle bir velûd şahsiyetin kaleme almış olduğu eseri bağlamında fikirlerinin tespit edilmesinin bir zaruret, ayrıca tasavvuf literatürüne kazandırmanın bir mesuliyet olduğu kanaati üzerine böyle bir çalışma yapmaya karar verdik. Zira bu gibi zatların fikirleri eskiden olduğu gibi günümüzde de ilim ehlinin yolunu aydınlatmaya devam etmektedir. Çalışmamıza müellifin *Beyânu esrârî't-tâlibîn fi't-tasavvuf* adlı eseri kaynaklık etmektedir. Müellifin söz konusu bu eserdeki görüşlerine yer vermenin yanı sıra eserde kullandığı dili, eserin muhtevası ve ana fikri de çalışmamızda zikredilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Gürânî, Sühreverdiyye, Mısır, Cüneyd.

Abstract: Yûsuf b. Abdullah al-Gurani, who was a scholar and wise who lived in the last half of the 14th century. Al-Gurani, is the person reminding the Junayd al-Baghdadi in Egypt when his cult has been forgotten. He has been one of the significant sheikhs of the Suhrawardiyya cult and has trained many scholars, Sufis and students regarding that area. He played a major role in the training and spiritual rise of many subordinate sect founders, especially the Zeyniyye branch of Suhrawardiyya, which was attributed to Zeynüddîn al-Hâfî. For all these reasons, it is a necessity to reveal his especially mystical views, to be a great sheikh of Suhrawardiyya, one of the important sects in our history, to cause the emergence of many new sects, and to have three of his works written in our hands. We decided to carry out such a study on the belief that it is a responsibility to earn. Because the ideas of such people continue to illuminate the path of the people of knowledge today, as in the past. Our study is based on the author's work called *Beyânu esrârî't- tâlibîn fi't-tasawwuf*. In addition to add the author's thoughts in that publishment; the genre, the content, and the main idea of that publishment will be stated in our study.

Key Words: Tasawwuf, Guranî, Suhrawardiyya, Egypt, Cunayd.

* Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2016 yılında hazırladığımız *Yusuf b. Abdullah el-Gürânî'nin Beyânu Esrârî't-tâlibin fi't-Tasavvuf Eseri İşığında Tasavvufî Anlayışı* adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Giriş

Kaynağı itibariyle Kur'ân ve Sünnet referanslı bir ilim dalı olan Tasavvuf, Kur'an'ın belirttiğine göre 'halife' olma meziyeti bahşedilen insanı yoğuran bir müessesedir. İslam'ın ruhânî boyutu olan tasavvuf, saadet devrinden beri var olan ve devam eden bir ilimdir. Bu ilim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ruhî ve manevî hayatından miras kalmıştır. Bu yolun manevî mirasçıları olan Rabbanî âlimler her çağda var olagelmıştır. Çalışmamızın ana temasını Yûsuf b. Abdullah el-Gürânî ve *Beyânu esrâri't-tâlibîn fi't-tasavvuf* adlı eseri teşkil etmektedir. Çalışmada Gürânî'nin hayatı, ilmî ve tasavvufî şahsiyetinin yanı sıra mezkûr eser ışığında tasavvufî anlayışı ortaya konulmaya çalışılacaktır. İleride görüleceği üzere eserlerinin yazma olması ve hakkında herhangi bir akademik çalışma yapılmamış olması bu gibi şahsiyetlerin akademik olarak ilmî ve tasavvufî düşüncelerini ortaya çıkarmayı gerekli kılmaktadır.

Öncelikle çalışmamızın bu kısmında Gürânî'nin yaşadığı dönem kısaca değinmek faydalı olacaktır. Aslen Güranlı olan¹ Yûsuf el-Gürânî tarihi belli olmamakla beraber, İran'dan Mısır'a göç etmiştir. Mısır'da yaşadığı dönemde 1250 senesinde kurulan Memlûkler Devleti bulunuyordu. Bu devletin tarihi, sultanların menşesine göre ikiye ayrılarak incelenmektedir. 1250-1382 yılları arasında devam eden birinci döneme -ki müellifimiz Yûsuf el-Acemi bu dönemde yaşamıştır- "Bahri Memlûkler veya Türk Memlûkleri", 1382-1517 yılları arasındaki ikinci döneme ise "Burci Memlûkler veya Çerkes Memlûkleri" adları verilmiştir.² Müellif, 768/1367 senesinde vefat edinceye kadar iktidarda yine Memlûkler bulunuyordu. Yaşadığı zaman dilimi hem siyâsî, ictimâî, iktisadî hem de ilmî ve tasavvufî olarak müstesna bir zaman dilimidir. Öte yandan ilmî olarak da hem kendi döneminin en iyisi hem de İslam ilimleri açısından kayda değer çalışmaların yapıldığı, tasavvufî olarak da pek çok mutasavvıfın bu dönemde yaşadığı ve tasavvuf yaşantısının zirvede olduğu bir dönemdir.

Gürânî'nin hemen öncesinde yaşayan, zamanın büyük mutasavvıflarının başında şu isimler geliyordu: Bedeviyye tarikatının kurucusu, Mısır'ın en büyük velisi Seyyid Ahmed Bedevî (v. 675/1276), Düsükiyye tarikatının piri Burhânüddîn Düsukî (v. 676/1272)³, İbn Ataullah el-İskenderî (v. 709/1309), Muhammed Vefa Şazelî (v. 765/1364) ve İbn Vefa (v.

¹ İran'da bulunan İsferyân'ın bir köyü olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bk. M. Kemâl Yaşaroğlu, "Molla Gürânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/248-250.

² İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 19/88-89; İsmail Yiğit, "Aynî'yi Yetiştiren Memlûkler Dönemi İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1993-1994), 27.

³ Yiğit, "Aynî'yi Yetiştiren Memlûkler", 42.

807/1405).⁴ Bu zatlar Yûsuf el-Gürânî ile çağdaş kabul edilen isimler arasında zikredilir. Öte yandan dönemin ilmî hayatını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1.Yûsuf b. Abdullah el-Gürânî'nin Hayatı, Eserleri ve Mensup Olduğu Tarikat

1.1. Hayatı

Tam ismi Ebü'l-Mehâsin Cemâluddîn Yûsuf b. Abdullah b. Ömer b. Ali b. Hızır'dır.⁵ *Esmâ'ü'l müellifin* adlı kaynakta müellifin adı "Yûsuf b. Abdülkerim b. Ömer b. Ali b. Hızır"⁶ diye geçer. Künyesi Ebü'l-Mehâsin, lakabı Cemâlüddîn'dir.⁷

Yûsuf el-Gürânî, Şafî mezhebine bağlı olduğu için 'eş-Şafî'⁸, Güranlı olduğu için 'el-Gürânî'⁹, Kürt olduğu için 'el-Kürdî'¹⁰, büyük bir mutasavvıf olduğu için 'es-Sûfi'¹¹ ve aslen Mısırlı olmadığı için 'el-Acemî'¹² nisbeleriyle anılmıştır. Kaynaklarda bazen nisbeler arasında takdim ve tehir yapılmaktadır. Yûsuf b. Abdullah için daha çok 'el-Gürânî' ve 'el-Acemî' nisbeleri kullanılır. Doğum yeri ve doğum tarihi belli değildir. Mısır'a sonradan intikal etmiştir. Bunun için bazı kaynaklarda 'el-Mısırî' lakabıyla da anılmaktadır.¹³ Yusuf el-Gürânî, 768/1367 senesi Cemâziye'l-evvel ayının ortalarında, bir Pazar günü vefat etmiş, Kahire'deki dergâhına defnedilmiştir.¹⁴ Gürânî'nin ilmî hayatı hakkında nerede okuduğu ve hangi hocalardan ilim aldığı hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Ancak yazdığı ve elimize ulaşan eserleri bize ilmi bir kimliğinin olduğunu rahatlıkla göstermektedir. Kaynaklar daha çok onun tasavvufî hayatı üzerinde durmaktadır.

Hayatı hakkında bu bilgileri verdikten sonra Gürânî'nin şahsiyeti hakkında bilgi vermek onun tasavvufa dair hâkimiyetini bizlere gösterecektir: Yûsuf el-Gürânî, Cüneyd-i

⁴ Yiğit, "Aynî'yi Yetiştiren Memlükler", 43.

⁵ Cemâluddîn Yusuf b. Tagrıberdî, el-Atabekî, *en-Nucûmu 'z-zâhire fî mulûk-ı Mısır ve Kahire*, (Mısır: Dârü'l Kütüb, ts.), 11/94; Ebu'l-Fazl Abdurrahmân bin Kemâleddin Ebî Bekr bin Muhammed Celâleddin es-Suyûtî, *Husnu'l muhâdara*, (Mısır: Darü İhya-i'l Kütübî'l-Arabiyye, ts.), 1/302; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, (Beirut: Darü İhya-i't-Turasi'l-Arabiyye ts.), 13/313; İbnü'l-Mülakkın Ebu Hafıs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Mısırî, *Tabakâtu'l-evliyâ*, (Beirut: Darü'l Marife, 1986), 492; Abdulvehhab b. Ali el-Ensârî eş-Şa'rânî, *Tabakâtu'l-kubrâ*, (Kahire, Dârü'l- Fikr, 1954), 2/65.

⁶ İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*, (İstanbul: Mektebetü'l İslamiyye, 1955), 2/557.

⁷ Tagrıberdî, *en-Nucûmu 'z-zâhire*, 94; Suyûtî, *Husnu'l-muhâdara*, 1/302; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 13/313; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtu'l evliyâ*, 492; Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifin*, 557; Şa'rânî, *Tabakâtu'l kubrâ*, 65.

⁸ Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifin*, 557.

⁹ Tagrıberdî, *en-Nucûmu 'z-zâhire*, 94; Suyûtî, *Husnu'l-muhâdara*, 302; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 313; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 492, 557; Şa'rânî, *Tabakâtu'l kubrâ*, 65.

¹⁰ Tagrıberdî, *en-Nucûmu 'z-zâhire*, 94; Kehhâle *Mu'cemü'l-müellifin*, 13/313.

¹¹ Tagrıberdî, *en-Nucûmu 'z-zâhire*, 94; Kehhâle *Mu'cemü'l-müellifin*, 13/313.

¹² Tagrıberdî, *en-Nucûmu 'z-zâhire*, 94; Suyûtî, *Husnu'l-muhâdara*, 302; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 313; Ebu Hafıs Ömer, *Tabakâtu'l-evliyâ*, 492; Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifin*, 557.

¹³ Tagrıberdî, *en-Nucûmu 'z-zâhire*, 94; Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-evliya*, (Beirut: Darü'l-Marife, 2003), 2/534.

¹⁴ Tagrıberdî, *en-Nucûmu 'z-zâhire*, 94; Suyûtî, *Husnu'l-muhâdara*, 302; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 13/313-314; Ebu Hafıs Ömer, *Tabakâtu'l-evliyâ*, 492; Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifin*, 557; Şa'rânî, *Tabakâtu'l-kubrâ*, 65.

Bağdâdî'nin (v.297/909) tarikatı unutulmaya yüz tutunca onu Mısır'da tekrar ihya etmiştir. Şa'rânî, (v.973/1565) onun seyr-ü sülûk ve makam aşmada çok maharetli olduğunu ifade eder.¹⁵ Ayrıca kâmil bir şeyh, tarikatta mukteda, seyr-ü sülûkta asrının imamı olduğu da kaynaklarda zikredilir. Onun zamanında yaşayan birçok ulema ona tabi olmuş, birçok fakih, sâlih ve âlim zat onun sohbetinden istifade etmiştir. Tasavvufta tam bir marifet ve fazilet sahibiydi.¹⁶

Gürânî, ahlâk ilminin inceliklerine uymaya çok dikkat ederdi. Karâfe¹⁷ ve başka yerlerde onun için çok sayıda dergâh yapıldı ve Karâfe dışında pek çok zaviyesi vardı. Pek çok kerametleri görüldü. Zühd, vera ve takvâ sahibiydi.¹⁸ Gürânî, İnan'dan Mısır'a geçti¹⁹ ve Mısır'da irşad faaliyetlerinde bulunarak tarikat/el vermeye başladı. Kısa sürede onun harikulade halleri ve kerametleri etrafı yayıldı. Birçok talebesi ve mürîdi oldu. Onun tarikatı tecrid²⁰ üzerine kurulmuştur.²¹ Gürânî'nin ünü yayılmış olup birçok âlim ve sâlih zat ondan bahsetmiştir.²² Hafız İbn Hacer (v.852/1449) onun hakkında şöyle der: “Şeyh Yûsuf seyr-ü sülûkta benzersizdi. Onun çok sayıda etbai ve mürîdleri vardı.”²³ Bu bilgiler bizlere Gürânî'nin tasavvufta yetkinliğini göstermektedir. Öte yandan dönemin Mısır'ında yaptığı faaliyetler tasavvuf düşüncesinin yayılmasına etki etmiştir.

1.2. Eserleri

Yûsuf el-Gürânî'nin eserlerinin sayısı hakkında kesin bilgi bulunmamakla beraber yaptığımız araştırmalara göre ismi geçen üç eseri bulunmaktadır. Eserlerinden edindiğimiz bilgiye göre Yûsuf el-Gürânî'nin tasavvufî yönünün yanında zâhirî ilimlerde de bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak onun ilmî hayatı ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi zikredilmemiştir. Ona ait elimize ulaşan eserlere bakıldığında Yûsuf el-Gürânî'nin, tasavvuf alanında iki eseri, belagat ilmîne dair bir eseri bulunmaktadır.

1.2.1. *Beyânu esrâri't-tâlibîn fi't-tasavvuf*²⁴

¹⁵ Şa'rânî, *Tabakâtu'l-kubrâ*, 66.

¹⁶ Tagrıberdi, *en-Nucûmu'z-zâhire*, 94.

¹⁷ Mısır'ın başkenti Kahire'deki tarihi mezarlıklarının olduğu bir yer. Bk. Nebi Bozkurt, “Mezarlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/519-522.

¹⁸ Suyûtî, *Husnu'l-muhâdara*, 302; Şa'rânî, *Tabakâtu'l-kubrâ*, 66.

¹⁹ Bk. Şa'rânî, *Tabakâtu'l-kubrâ*, 65.

²⁰ Dünyadan el etek çekip riyazet ve zühd hayatı yaşama, sâlikin dışını mal ve mülkten, içini de karşılık bekleme anlayışından arındırması demektir. Bk. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 641.

²¹ Şa'rânî, *Tabakâtu'l-kubrâ*, 66.

²² Tagrıberdi, *en-Nucûmu'z-zâhire*, 94.

²³ Nebhânî, *Câmiu kerâmâti'l-evliyâ*, 534.

²⁴ İlgili eserin tahkik ve tahlili, Raşid Kaplan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalınmıştır. Bk. Raşid Kaplan, *Yusuf B. Abdullah el-Gürânî'nin (D. ?-v. 1367) “Beyânu Esrâri't-tâlibîn fi't-Tasavvuf” adlı eserinin tahkik ve tahlili*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

Tasavvuf alanında yazılmış olan eser müellifin tasavvufî hayatının ve görüşlerinin zikredildiği temel bir eserdir. Diğer eserlerine göre daha hacimli ve detaylı olan, kırk beş varak olup bir giriş, yirmi dört fasıl ve bir hatimeden müteşekkil olan bu eser, tasavvufun esaslarını konu edinmektedir. Müellif ayet, hadis, selevin görüş ve düşüncelerinden yararlandıktan sonra kendi görüşüne yer vermiştir.²⁵

1.2.2. Risaletu reyhâneti'l-kulûb fî't-tevassuliile'l-mahbûb

Müellifin tasavvufa dair yazdığı küçük hacimli bir eseridir. Eser on iki varaktan müteşekkildir. Eserde *Esrâru't-tâlibîn* eserinde olduğu gibi ayet, hadis, selevin görüş ve düşüncelerinden yararlanıp sonra da kendi görüşüne yer vermiştir.²⁶

Kitabın ilk bölümünde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) niyet, ağlama, ihsan ve mâlayânî şeyleri terk etme hakkındaki dört hadisinin ışığında Allah'a tövbe eden mürîdin amelinin nasıl olması gerektiği açıklanmıştır.²⁷ İlerleyen bölümlerinde tevbe²⁸, tarîkat silsilesi,²⁹ zikrin fazileti ve sünnetteki yeri,³⁰ cehrî ve hafî zikrin şartları, adabı ve yapılışından³¹ ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hakkıyla tabi olmanın öneminden bahsedilmektedir.³²

1.2.3. Bedû'l-intikâş fî şerhi'l-kavâfi's-selâs

Bu eser *Risâletu reyhâneti'l-kulûb fî't-tevassuli ile'l-mahbûb* adlı eserin sonunda dört varaktan müteşekkil olup Abdullah-ı Herevî'nin (v. 430/1039), '*Kavâfi's-selâs*' isimli eserine yapılan bir şerhtir.³³ Bu şerh el-Gürânî'nin bazı öğrencilerinin Abdullah-ı Herevî'nin '*Kavâfi's-selâs*' eserini tam anlamadıklarını el-Gürânî'ye söylemeleri üzerine kaleme aldığı bir risaledir. Eserde Abdullah-ı Herevî'nin tevhid konusunda yazdığı bir beyit izah edilmektedir. Gürânî, bunu açıklarken tevhidin kısımlarını sayarak bu beyti tefsir etmiştir.³⁴

1.3 Mensup Olduğu Tarîkat

Gürânî, başta Sühreverdiyye'nin Zeynüddîn el-Hâfî'ye (v.838/1435) nisbet edilen Zeyniyye kolu olmak üzere birçok tali tarîkat kurucularının yetişmesinde ve manen

²⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 314; Tagrıberdî, *en-Nucûmu'z-zâhire*, 95; Bağdadî, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 558; Ebu'l-Mehâsin, Cemâluddîn Yusuf b. Abdullah el-Gürânî, *Beyânu esrâri't-tâlibîn fî't-tasavvuf*, (Akhisar: Zeynelzade Kitaplığı, 45 Ak Ze 1519/1), 1a-20b.

²⁶ Yusuf el-Gürânî, *Risâletu Reyhânetu'l-kulûb fî't-tevassuli ile'l-mahbûb*, (Ankara: Milli Kütüphane, 55 Hk 48/3), 1a- 20b.

²⁷ Gürânî, *Reyhânetu'l-kulûb*, 1a- 2b.

²⁸ Gürânî, *Reyhânetu'l-kulûb*, 3a- 4b.

²⁹ Bk. Gürânî, *Reyhânetu'l-kulûb*, 5a- 7b.

³⁰ Gürânî, *Reyhânetu'l-kulûb*, 7b- 10a.

³¹ Gürânî, *Reyhânetu'l-kulûb*, 10a-19b.

³² Gürânî, *Reyhânetu'l-kulûb*, 22a-23b.

³³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 314; Bağdadî, *Hediyetu'l-ârifîn*, 558.

³⁴ Yusuf el- Gürânî, *Bediu'l-intikâşi fî şerhi'l-kavâfi's-selâsî*, (Ankara: Milli Kütüphane, 55 Hk 48/3), 1a-4b.

yükselmesinde rol oynamıştır. Zeyniyye ile Sühreverdiyye arasındaki bağ Yûsuf el-Gürânî'dir.³⁵

Şa'rânî, Mısır'da unutulmaya başlanan Cüneydiyye tarikatını yeniden ihya eden kişinin Yûsuf el-Gürânî olduğunu söyler.³⁶ Gürânî, Sühreverdiyye tarikatının büyük şeyhlerinden biridir. O, tarikatı ve tasavvuf abasını Bedreddin Hasan Şemşîrî ve Necmeddin Mahmûd el-İsfahânî'den almıştır.³⁷ Onun tarikat silsilesini İbnü'l-Mülâkkın (v.804/1401) *Tabakâtu'l-Evliyâ*'da şu şekilde zikreder:

1. Cemâluddîn Yûsuf b. Abdullah el-Gürânî el-Acemi (v. 768/1367)
2. Salih Necmeddin Mahmud el-İsfahânî (h. 8. - 9. yy)
3. Bedreddin Hasan Şemşîrî (h. 9. yy)
4. Bedreddin Mahmud et-Tusî (v. 855)
5. Necîbüddîn Ali b. Büzgaş eş-Şîrâzî (v.716)
6. Nureddîn Abdussamed Natanzî (v. 699)
7. Şihabuddîn Ömer b. Muhammed es-Suhreverdî (v. 632/1234)³⁸

2. Yûsuf b. Abdullah el-Gürânî'nin *Beyânu esrâri't-tâlibin fi't-tasavvuf* İsimli Eseri Işığında Tasavvufî Anlayışı

Yûsuf el-Gürânî'nin eserlerinin yazma olması ve hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olması onun görüşlerinin akademik olarak tespitini gerekli kılmaktadır. Bu bölümde Yûsuf el-Gürânî'nin bazı tasavvufî konularla ilgili görüşleri incelenip tasavvufî anlayışı kısmen de olsa ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. Tasavvuf

Tasavvufun gönül kaynaklı, derin bir iç tecrübe olması dolayısıyla her sûfi onu yaşadığı 'hâl'e göre tanımlamakta ve bu hâl ile ilgili özelliğini öne çıkarmaktadır. Bu yüzden aynı sûfi farklı zaman ve mekânlarda farklı tanımlar yapabilir.³⁹ Çok farklı noktalarına vurgu yaparak değişik yönlerini öne çıkaran sûfilerin tanımlarından bazıları şunlardır: Ma'rûf-i Kerhî (v.200) tasavvufu; '*Hakikatleri almak, insanların ellerinde bulunan şeylerden ümit kesip yüz*

³⁵ Reşat Öngören, "Zeyniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/367.

³⁶ Şa'rânî, *Tabakâtu'l-kubrâ*, 66.

³⁷ Şa'rânî, *Tabakâtu'l-kubrâ*; Reşat Öngören, "Sühreverdiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 38/45.

³⁸ Siraceddin Ebî Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed b. Mülâkkın el-Mısırî, *Tabakâtu'l-evliyâ*, (Beyrut: Daru'l Marife, 1986), 492.

³⁹ Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 14.

çevirmek' diye tanımlarken, Serî Sakâtî (v. 251) “Güzel ahlak”, Cüneyd-i Bağdâdî “Başkalarından ilgiyi keserek Hak Teâlâ ile beraber olmak”⁴⁰ şeklinde tarif etmektedir.

Yûsuf el-Gürânî, tasavvufu kökü ile ilişkilendirerek tarif etmiş, bununla yetinmeyip tasavvuf kelimesinin harflerinden yola çıkarak onun geniş bir açıklamasını yapmıştır. Gürânî'ye göre tasavvuf (تصوّف) lafzı dört harften ibaret olup bunlar ‘tâ, sâd, vâv ve fâ’dır. ‘Ta’ harfi tevbeyle delalet eder. Tevbe, zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki çeşittir. Zâhirî tevbe, kişinin bütün zâhirî azalarıyla sözlü ve fiili günahlardan yüz çevirip taat ve ibadete yönelmesidir. Bâtinî tövbe ise kişinin bütün bâtinî hallerini kalbi tasfiye ile uygun fiillere döndürmesidir. Mezmum fiilleri memduh fiillere değiştirmesi durumu hâsıl olursa ‘ta’ harfinin makamı bitmiş olur. Bu makamda olanlara tâib (tevbe eden) denir.⁴¹

Gürânî şöyle devam eder: ‘Sad’ harfi saflığa ve safi olmaya delalet eder. Safâ ise safâu’l-kalb ve safâu’s-sır olmak üzere iki kısımdır. Safâu’l-kalb, kişinin kalbini aşırı yeme ve içme, aşırı konuşma, aşırı uyku ve aşırı dünyevi düşüncelerinden oluşan gafletten tasfiye etmesidir. Safâu’s-sır ise Allah Teâlâ’nın dışındaki her şeyi düşünmekten kaçınmak ve kalb diliyle gizlice tevhid esmasına olan muhabbettir. Bu tasfiye hâsıl olduğunda ‘sad’ makamı da tamamlanır.⁴²

‘Vav’ harfi ise velayete delalet eder. Velayet makamı tasfiyeden sonra gelir. Velayet makamının neticesi, Allah Teâlâ’nın ahlakıyla ahlaklanıp en güzel beşeri sıfatlardan sonra O’nun en iyi sıfatlarını bezenmektir. Böylece ‘vav’ harfinin makamı da tamamlanmış olur.⁴³

Bu makamdan sonra ‘fa’nın makamı gelir ki bu makam Allah Teâlâ’da fani olmayı ifade eder. Beşeri sıfatlar fena bulduğunda ehâdiyet sıfatları beka bulur. Böylece fani olan kul baki olan Rabb ile ve fani olan kalb baki olan sırla baki olur. Kulda fena makamı tamamlandığında kurbet âleminde beka hâsıl olur ki bu aşamadan sonra sûfî her dem Hak’la beraber hale gelir.⁴⁴ Görüldüğü üzere müellif ‘tasavvuf’ kelimesinin semantiğinden yola çıkarak tasavvufla ilgili açıklamalar yapmıştır. O, bu kelimenin bâtinî yorumunu yaparak bu sonuca ulaşmıştır.

Gürânî ayrıca tasavvuf kelimesinin çıkış noktasıyla ilgili bu alanın ulemasıyla ortak düşünmektedir. Ona göre tasavvuf yolunda gidenler sûfî diye adlandırıldılar. Bazıları onların yün elbise giymelerindedir, bazıları kalblerini masivadan safi kıldıklarından bazıları ise, kıyamet günü birinci safta yer alacaklardan dolayı böyle yorumlamışlardır. Ayrıca Gürânî,

⁴⁰ Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletu’l-Kuşeyriyye*, (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiye, 2009), 313.

⁴¹ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 17b.

⁴² Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 18a.

⁴³ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 18b.

⁴⁴ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 19a.

âlemleri; melek, melekût, ceberut ve lahut âlemi; İlimleri, şerîat, tarîkat, marifet ve hakikat; Ruhları: cismanî, nurânî, sultanî ve kutsî; Tecelliyatları, asârın, görünen eşyanın, sıfatların ve zatın: Akılları, dünya ve ahiret hayatındaki, ruhanî ve küllî akıl olmak üzere dört kategoride değerlendirir.⁴⁵ Böylece Gürânî âlemlerin, ilimlerin, ruhların, tecelliyatın ve akılların dört çeşit olduğunu ifade ederek tasavvuf kelimesiyle irtibatlandırarak farklı bir yorumlamaya gitmiştir.

2.1.1. Zikir

Zikir kelimesi lügatte ‘hatırlama, telaffuz etmek, zihinde tutmak, sadırda hâsıl olan şey, taat, ceza, beş vakit namaz, beyan, hadîs, Kur’ân-ı Kerîm, şerîat, şeref, ayıp, şükür, muhafaza etmek, cuma namazı, bir şeyi kalbinden geçirmek’ anlamlarına gelmektedir.⁴⁶ Tasavvufî bir terim olarak genelde şerîatte özelde ise fikhın belirlediği ahkâmıla beraber ‘korku ve muhabbet vesilesiyle gaflet meydanından çıkıp müşâhedenin fezâsına varmak’,⁴⁷ ‘kalbin Hakk’la devamlı huzûr hâlinde olması, nisyana düşmemesi, elde ettiği ma’rifeti koruması’⁴⁸ gibi manalarda kullanılır.

Zikir, tasavvuftaki ‘Halk içinde bile Hak’la beraber’ prensibinin bir tezahürüdür. Sûflere göre zikir telkinini yapan ilk kişi de Hz. Peygamber (s.a.v.)’dir. Resul-i Ekrem dört halifesine de değişik usullerle zikir telkin etmiştir.⁴⁹ Yûsuf el-Gürânî’de, birazdan görüleceği gibi, bunu mezkûr kitabında ele almaktadır. Sühreverdiyye zikrini yeniden şekillendirdiğinden dolayı özellikle zikrin yapılış şekli ve adabı üzerinde de durmuştur.⁵⁰

Gürânî, zikri ayet ve hadislerle açıklayıp zikrin çeşitleri ve yapılışı üzerinde durur. İlk olarak ‘Allah’ın size öğrettiği şekilde O’nu öyle zikredin’⁵¹ ayetinden yola çıkarak şöyle der: ‘Allah Teâlâ zakirlere şu söz ile yol göstermiştir: “Allah size nasıl yol göstermişse (zikir mertebelerinde) onu öyle zikir edin.”⁵² Efendimiz de (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ben ve benden önceki peygamberlerin söylediklerinin en hayırlısı lailaheillallah’tır.”⁵³ Buna göre; her makama özel bir mertebe vardır. Zikir cehrî ve hafî olmak üzere ikiye ayrılır. Zakirlerin ilk

⁴⁵ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 26a.

⁴⁶ Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istulâhâti’l-fünûn ve’l-ulûm*, thk. Ali Dehruç, Mektebu’l-Lübnan, Beyrût-Lübnan, 1996, I, 825.

⁴⁷ Tehânevî, *Keşşâf*, I, 826.

⁴⁸ Kâşânî, ‘Abdurrezzâk b. Muhammed, *Mu’cemu istulâhâti’s-sûfiyye*, thk. ‘Abdu’âl Şâhîn, Dâru’l-Menâr, Tunus, 1992, 277.

⁴⁹ Kara, *Dervişin hayatı sûfînin kelâmı*, 200.

⁵⁰ Bk. Gürânî, *Beyân’u esrâri’t-tâlibîn*, 10b – 50b.

⁵¹ *Kur’ân yolu*, (Erişim 16 Nisan 2022), el-Bakara, 2/239.

⁵² Bakara, 2/198.

⁵³ İmam Malik, *Muvatta’*, (Beyrut: Dâru’n- Nefâis, 1971), 1/422-423.

yolu lisan zikridir. Sonra sırasıyla nefis zikri, kalb zikri, ruh zikri, hafî zikri ve ahfâ zikri gelir.⁵⁴

Gürânî bu zikir çeşitlerini kısaca şöyle açıklayarak bunların her birinin bir neticesi ve meyvesi olduğunu söyler. Şöyle ki, “*Lisan zikri*, kalbe unuttuğu şeyi (zikrullahı) hatırlatır. *Nefs zikri*, harf ve ses ile duyulmayıp, bâtında his ve hareketle duyulan zikirdir. *Ruh zikri*, Allah Teâlâ’nın sıfatlarının nurlarının müşahedesidir. *Sır zikri* ise ilahi sırların keşfine yakınlıktır. *Hafî zikri*, zatın güzelliğinin nurlarını doğruluk ekseninde görmektir. *Ahfâ zikri* ise hakka’l-yakînin hakikatine bakmak ve muttali olmaktır. Bu mertebe bütün ilimlerin ve maksatların varacağı son noktadır.⁵⁵ Allah’ın gerçek kulları dünyayı Allah için terk ederek zikrin gerçek tadına varırlar.

2.1.2. Mârifet

Arapça’da ‘bilgi’ anlamına gelen bir sözdür. Mana açısından kişide ifade ettiği bilgi planındaki sonuca marifet denir.⁵⁶ Ayrıca tecrübî ve ameli bilgi, tanımak, aşinalık anlamlarına gelir. Sûfilerin ruhanî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak (iç tecrübeyle vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi, irfan anlamındadır. Kelâbâzi (v. 398) marifeti, “eşyanın suretinin ve ruhunun bilinmesi” olarak tanımlamıştır.⁵⁷

Gürânî, marifeti nefis perdesini kalbin duruluğundan kaldırmak ve kalbi Hakk’a meylettirmekle olduğunu ve Allah Teâlâ’nın insanı marifet için yarattığını söylemektedir.⁵⁸ Ona göre marifet; Allah’ın sıfatlarını bilmek ve Allah’ın zatını tanımak olmak üzere ikiye ayrılır. Sıfatlarını bilmek dünya ve ahirette cismin, zatını bilmek ise ahirette kutsi ruhun payıdır. İşte bu iki marifet çeşidi sadece iki ilimle hâsıl olur ki bunlar zâhirî ve bâtınî ilimdir.⁵⁹ Şerâat ile zâhirîmize marifetle de bâtınımıza emir olunur ki ikisinin birleşmesiyle hakikat ilmi ortaya çıkar. Kâmil ibadet bu iki ilimle hâsıl olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”⁶⁰ Yani beni bilsinler diye yarattım.⁶¹

⁵⁴ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 19a.

⁵⁵ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 20b.

⁵⁶ Abdurrezâk Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz yayıncılık, 2004), 526; Cebecioğlu, *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 412- 413.

⁵⁷ Vahit Göktaş, *Hicri IV. Asır Buhârâ’da Tasavvuf Kelâbâzi Örneği*, (İstanbul: Meydan Yayınları, 2008), 147.

⁵⁸ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 4b.

⁵⁹ Mansur Ali Nasîf el Hüseyînî, *et- Tâcu’l-câmiu’li’l-usûl fi ehadisi’r-resûl*, (Midyat: el-Mektebetu’l- İslamiyye, ts.), 2/61.

⁶⁰ Zariyât, 51/56.

⁶¹ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 4b.

Nitekim Kuşeyrî (v.465/1072) bunu “sâlik önce Hakkı, O’nun sıfat, isim ve fiilleriyle tanır. Sonra ibadet, kulluk ve çile ile nefisine arıtarak Hakk’a ulaşır. O zaman Hakk da ona kendine tanıtır, böylece Hakk kulun ‘Maruf’u olur.”⁶² şeklinde açıklamıştır.

Gürânî, marifet hakkında şunları da eserinde kaydetmektedir: “Mutasavvıflar marifet ilmini ‘manaların çocuğu, yavrusu’ diye adlandırır. Zira bu ilim kutsi maneviyatlardandır. Bunun ‘yavru’ olarak adlandırılması birkaç nükte itibarı ile: Nüktelerden birincisi; Bu ilmin kalbte doğması bir çocuğun annesinden doğmasına benzer annesi onu terbiye eder ve yavaş yavaş buluş çağına kadar büyütür. İkincisi küçük çocuklara ilim ve aynı şekilde marifet ilmi de öğretilir. Üçüncüsü küçük çocuklar marifet ilmi ile tüm günah, şirk ve cismani gaflet kirinden arınmıştır. Dördüncüsü ruhta genel olarak temiz ve güzel bir yüz çocuk için düşünülür bunun içindir ki rüyalarda bu ilim çocuk suretinde görülür. Meleklerinde çocuk suretinde görüldüğü gibi. Beşincisi bu ismin inceliği ve pak olması itibarı ile. Altıncısı bu ismin kullanılması, bu ilmin bedenle birleşmesi ve beşer suretiyle suretleşmesi ciheti ile mecaz yoluyla.”⁶³

Sonuç olarak Gürânî marifet ilminin sahibinin hakiki insan olduğunu söyleyerek bunun insanın Allah (c.c.) ile ünsiyetine bağlar. Ayrıca cismani şeylerin insan-ı kâmile yasak olmadığını söyleyerek farklı bir perspektif sunmaktadır.

2.1.3. Saadet ve Şekâvet

Saadet, tasavvuf ıstılahında ilahî nimetlere, feyzlere ve tevffike ulaşmak ve bu şekilde dünyada ve ahirette yüksek makamlara ermek manasına gelirken, şekâvet ise Allah’a kulluk yerine isyan etmiş, O’nun rızasına nail olamamış anlamında kullanılır.⁶⁴

Gürânî’ye göre birisinin iyilikleri galebe ettiği zaman said, günahları galebe ettiği vakit ise şaki olur. Her kim tövbe eder ve sâlih amel işlerse Allah Teâlâ onun şekâvetini saadete çevirir. Ama ezelde takdir olunan saadet ve şekâvet herkes için geçerlidir asla değişmez. Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) “Said annesinin karnında said, şaki de annesinin karnında şakidir.”⁶⁵ buyurmuştur. Ezelde takdir edilen kaderin değişmesi hiç kimse için bahis konusu olamaz. Çünkü o kaderin sırrındandır, kaderin sırrından delil getirmek (arkasına gizlenmek) hiç kimse için caiz değildir. İblis yaptığı işi kaderin sırrına havale etti ve bu yüzden lanetlendi. Ama Âdem (a.s) isyanını nefisine isnat etti ve bu yüzden kurtuldu ve bağışlandı.⁶⁶

⁶² Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 221.

⁶³ Gürânî, *Beyânu esrâri ‘t-tâlibîn*, 22b.

⁶⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 527.

⁶⁵ Müslim, “Kader”, (No: 3).

⁶⁶ Gürânî, *Beyânu esrâri ‘t-tâlibîn*, 24a-25b.

Müellifimizin bu söylediklerine binaen şunları söyleyebiliriz; insanoğlu hayatında saidliği de şakiliği de yaşayabilir. Saidlik şakiliğe tebdil olabilir. Kişi günah işler şaki olur, hayırlı işler yapar, Allah'a tam bir kul olur said sıfatına nail olur.

Yahyâ b. Muâz'a 'mârifetullah'a nasıl ulaştığı'nın sorulması üzerine o 'bütün zıtlarla O'nu tanıdım' der. Gürânî bunun izahını şöyle yapar: İnsan kâinatın bir nüshası, Hakk'ın hem celâl hem de cemâl sıfatlarının bir aynası ve kâinatın tamamı kendi içinde toplayandır. İnsanın büyük âlem diye adlandırılmasının sebebi de budur. Allah Teâlâ onu iki eliyle yani 'Kahhar' ve 'Latîf' sıfatlarıyla yaratmıştır. Ayna için kalın ve ince taraf olmak üzere iki tarafı bulunmaktadır. Bu yüzden insan Allah'ın 'Cami' sıfatının göstergesi olmaktadır.⁶⁷ Burada müellifimiz zıtlıklardan ve Allah'ın 'Kahhar' ve 'Latîf' isminin tezahürlerinden bahsederek, şekâvetin Allah'ın Kahhar isminin, saadetin ise Allah'ın latîf isminin bir tezahürü olduğunu açıklar.

Bir kişinin saadete ulaşması için beş alametin olmasının gerektiğini söyleyen Gürânî, bunları Şekîk-i Belhî'den nakilde bulanarak şöyle sıralar. "Çok ağlamak ve bu ağlamayla kalbin uyanması, dünyada zahit olmak, emellerin kısa ve hayânın fazla olması. Aynı şekilde şekâvetin alametleri de beştir; Kalbin katılaşması, gözlerin kuruması, dünyaya rağbet, emellerin uzun ve hayânın az olması. Şekâvetin saadete dönüşmesi veya saadetin şekâvete dönüşmesi kişinin aldığı terbiyeye göre olur. Peygamber Efendimiz'in fitrat hadisinde buyurduğu gibi "bütün doğan çocuklar İslam fitratı üzerine doğarlar. Anne babası ya onu Yahudileştirir ya da Hıristiyanlaştırır."⁶⁸ Bu hadis herkeste saadet ve şekâvet kabiliyeti olduğuna delalet eder. Bir kimseye kesin saiddir ya da şakidir denilmesi caiz değildir. Ama eğer onun iyilikleri günahlarına galip gelirse saiddir ya da onun günahları iyiliklerine galip gelirse şakidir denilmesi caizdir.⁶⁹

Görüldüğü üzere Gürânî, burada sâlih amel işleyenlerin saîdlerden sayılıp Cennet'e, kötü işler yapanların şakilerden olacağı ve eğer tövbe etmezler ise Cehennem'e gireceğini ayet ve hadisler ışığında detaylı bir şekilde anlatmıştır. Kişinin saîd olmasının veya saadete ermesinin mârifetullah ile mümkün olduğunu, kişinin şekâvetinin ise marifetulahtan yoksun olmasından kaynaklandığını ifade eder.

2.1.4. Veli ve Velâyet

⁶⁷ Gürânî, *Beyânu esrâri't-tâlibîn*, 25b-26b.

⁶⁸ Tirmizî, "Kader", (No: 5).

⁶⁹ Gürânî, *Beyânu esrâri't-tâlibîn*, 26.

Veli; düşmanın zıddı, dost, arkadaş, Hakk'ı müşâhede ile O'nda fâni olan anlamında olup bu kelime Kur'an'ı Kerim'de dost⁷⁰, yardımcı⁷¹, yakîn, vâris, mâlik⁷² gibi anlamlarda kullanılır. Tasavvuf ıstılahında, Allah'ın kulunu, kulun Mevlâsını dost edinmesi, Allah'ın onun üzerinde isimleriyle tecellisi, Hakk ile halkta tasarruf etmesi anlamındadır.⁷³

Kuşeyrî, veliyi “Allah Teâlâ'nın sürekli olarak kendisini himaye ve korumasına aldığı, kendisini isyan haline düşürmediği, onu taatlerde muvaffak ederek özel yardımını hiç kesmediği kimse”⁷⁴ şeklinde tarif eder.

Gürânî, veliliği nübüvveteye dayandırarak bunun zâhir ilim ve kesb ile ilgili olmadığını, vehbî ve bâtinî ilimle ilgili olduğunu, velinin nübüvvetin bir parçası olan Muhammedî velayetin taşıyıcısı olduğunu söyleyerek konuyu şöyle açıklar: “Bu taşımadan kasıt zâhirî ilim ile varis olması değildir. Çünkü zâhirî ilim ile varis olan âlimler her ne kadar nübüvvetin varisi olsa da bu varislik yakınlık yoluyladır. Ama asıl varis oğul gibi veraseti yakın akrabalıktan olandır. Çünkü oğul hem zâhiren hem bâtinen babasının mirasçısıdır. Bu ilim mirac gecesinde Efendimiz'in kalbine emanet olarak verilen bir sırdır. Ve bu sırrın bereketi ile şerîat kıyamet gününe kadar devam edecektir. Bâtını ilim de bu sırra ulaştırır. Bütün ilimler bu sırrın kabuğudur. Zâhirî âlimler ise birbirlerinin varisleridir. Allah yoluna güzel öğüt ile davet üzere ilmin kabuklarına vekil kılınmışlardır. Silsileleri Hz Ali'ye (r.a) ulaşan bu zatlar ise hikmet ile Allah'a (c.c) davet üzere ilmin çekirdeği ile vekil kılınmışlardır.”⁷⁵

Müellif “Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğüt ile davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.”⁷⁶ ayetini tefsir ederek bu ayeti üç kısımda değerlendirir; hâl ilmi yani vehbî ilim, zâhirî ilim, adalet ve siyaset. O, bu ayetle ilgili şöyle der: “Velilerin konuştuğu dil, söyledikleri şeyler aslında aynıdır ama dalları değişiktir. Bu ayette geçen üç haslet Peygamber Efendimiz 'de (s.a.v.) mevcuttu. O'ndan başka hiç kimsenin bu üç şeyi birlikte taşımaya gücü yetmez. Bu hasletler üç kısma ayrılır.”⁷⁷

Yukarıda zikredilen üç kısımdan olan hal ilmi bu kısımların çekirdeğidir. Bu ilim velilere verilmiştir. Denildiği gibi “Velilerin himmeti dağları yerinden oynatır.” Bu dağlardan

⁷⁰ Maide, 5/51; el-Muhammed, 47/11.

⁷¹ Bakara 2/ 257; Âl-i İmrân, 3/150.

⁷² Nisâ, 4/33; el-Meryem, 19/5;en-Nahl 16/76.

⁷³İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-arab*, (Beyrut: ts.), 25/407; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 754.

⁷⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, 647.

⁷⁵ Gürânî, *Beyânu esrâri't- tâlibîn*, 16a.

⁷⁶ Nahl, 16/ 125.

⁷⁷ Gürânî, *Beyânu esrâri't-tâlibîn*,16.

kasıt kalb katılığıdır. Bu katılık velilerin nazarlarıyla yok olur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. “Kendisine hikmet verilen kişiye pek çok hayır verilmiştir.”⁷⁸

İkinci kısım bu çekirdeğin kabuğu olup zâhirî âlimlere verilmiştir. Güzel öğüt, iyiliği emredip kötülüğü nehyi etmekle hâsıl olur.⁷⁹

Üçüncü kısım ise dıştaki kabuktur. Bu da sultanlar ve devlet başkanlarına verilmiştir. Bu kısım, ayette işaret edildiği adalet ve siyasettir. Sultan ve devlet başkanlar ise dinin üstün gelmenin yardımcıları ve din nizamının korunmasının sebep olurlar. Cevizi koruyan yeşil kabuk gibi onların makamı da cevizin sert olan kabuğudur. Âlim ve arif ehli zatların makamı ise cevizin içidir.⁸⁰

2.1.5. Nurânî ve Zulmânî Perdeler

Perde, Farsça bir kelime olup örtü demektir. Allah ve insan arasında yetmiş bin perde bulunduğunu bildiren bir hadis-i şerif vardır.⁸¹ Bu perdelerden bir kısmı zulmânî, bir kısmı da nurânîdir. Bunlardan mal, mülk, menfaat, dünya sevgisi, şehvet, zulmânî; Allah’a ait tecelliler ise nurânî perdedir. Tasavvufî sülûk ve vuslat yolunda, bu perdelerin kaldırılması gerekir.⁸²

Gürânî, nurânî ve zulmânî perdelerden bahsederken ilk olarak konuyla ilgili birkaç âyeti tefsir eder. Mesela “Kim bu dünyada kör ise o, ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır.”⁸³ ayetini şöyle izah eder: “*Bu körlükten murad kalb körlüğüdür. Kalbin körelmesinin sebebi gaflet ve nisyân perdesi, rabbine verdiği sözden uzaklaşması ve ilahi emirlerin hakikatlerinden gafil ve cahil kalmasıdır. Cehaletin sebebi ise kibir, kin, haset, cimrilik, gıybet, söz taşıyıcılık, yalan ve buna benzer hoş görülmeyen zulmânî sıfatların onu istila etmesidir. Onun aşağıların aşağısına inmesinin sebebi bu sıfatlardır. Bu sıfatların izale olması için tevhidin tokmağıyla kalbin içindeki siyah noktayı cilalamak, ilimle, amelle, zâhirî ve bâtınî gayretle olur. Sonra Allah’ın sıfatlarının ve isimlerinin nuruyla kalb hayat bulur ve asıl vatanını hatırlar, ona iştiyak duyar, ona döner ve Rahman’ın yardımıyla ona ulaşır.*”⁸⁴

Gürânî, zulmânî perdeler ortadan kalktıktan sonra onların yerine nurânî perdelerin geçeceğini ve sonuçta da kişinin Allah Teâlâ’nın nuruyla nurlanıp artık onun sıfat ve zatını müşahedeye başlayacağını söyler. Ona göre zulmânî perdelerin kaldırılmasından sonra nurânî

⁷⁸ Bakara, 2/265.

⁷⁹ Gürânî, *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 16b.

⁸⁰ Gürânî, *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 16a-17b.

⁸¹ Müslim, “İman”, (No:293).

⁸² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 500.

⁸³ İsrâ, 15/72.

⁸⁴ Gürânî, *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 23a.

perdeler kalır ki kişi artık ruhun basiretiyle görür. Zamanla nurânî perdeler de yavaş yavaş kalkar. O vakit esma ve sıfatların nuruyla nurlanır.⁸⁵

Netice olarak Allah ile kul arasında olan kalbin körelmesine sebep olan zulmânî perdeler, kişinin çeşitli günahlar işlemesiyle kalb üzerinde oluşan perdelerdir. Nurânî perdeler ise ruh kaynaklı hicaptır. Zulmânî perdeler ortadan kalktıktan sonra bu perdelerin yerini nurânî ve ruh kaynaklı perdeler alır. Bu mertebeye ulaşmak da nefsânî beşeriyete ihtiyaç duymama ile olur. Kişinin kalb körlüğünden sıyrılması, Allah Teâlâ'ya ulaşması, feyz ve bereketinden istifade etmesi için zulmânî perdelerden kurtulması gerekmektedir.

2.1.6. İnsan

İnsan, bir şeyin ortaya çıkması, gözbebeği anlamlarına gelir. Unutmaktan türediği de ifade edilir. İnsana insan denmesinin sebebi, kemal mertebesine (ünsiyet) yatkınlığındandır. Hak ile halk arasında vasıta olup Hakk'ın feyzi ve imdadı onun vasıtasıyla yayılır.⁸⁶

Gürânî, insanı avam ve has (havas) olmak üzere iki kısımda değerlendirir. Avamın cismanî, has insanların ise ruhanî olduğunu söyleyerek bunların Cenab-ı Allah'a ulaşma, aslı vatana dönme ve cennetteki durumlarını şu şekilde açıklar: “İki çeşit insan vardır; cismanî ve ruhanî insan. Cismanî, avam; ruhanî ise has insandır. Avam insanın asıl vatanına dönmesi riyasız ve bir şekilde şeriat, tarikat ve marifet ilimlerinin söylediği esaslarla amel etmesi dolayısı ile farklı mertebelere varması ile hâsıl olur. Zira mertebeler üç tabakadan oluşmaktadır. Birincisi mülk âlemi ki bunun sonucu me'va cennetidir. İkincisi melekût âlemidir ki bunun sonucu da naim cennetidir. Üçüncüsü ceberut âlemidir. Bu âlemin neticesi de Firdevs cennetidir. Bu dereceler cismanî insan için geçerlidir. Cisim veya cismanî insan, zikredilen bu âlemlere ancak şeriat, tarikat ve marifet ilimleri ile ulaşabilir.”⁸⁷

Yûsuf el-Gürânî has insanın vatanına geri dönmesini kurbet diye adlandırır ve bu durumun hakikat ilmi ile olacağını ifade ederek bunu lâhut âlemindeki tevhit makamına bağlar. O, has olmayı insanın dünya hayatındaki ibadetine bağlar. Ve şöyle der: “İnsan uyanık olsun veya olmasın fark etmez eğer ceset uyuduğunda kalb nöbette ise yani uyanıksa asıl vatanına küllî veya cüzî olarak gider. Bu durum kişinin kalbe tevhit nuruyla hayat verdikten ve Allah'ın isimlerini sır lisanı ile harf ve ses olmadan kalbine tam telkin ettikten sonra hâsıl olur.”⁸⁸

⁸⁵ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 23a-24a.

⁸⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 314.

⁸⁷ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 5b.

⁸⁸ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 5b-6ba.

Gürânî'ye göre, Allah Teâlâ lahut âleminde insanı en güzel bir biçimde yaratmış, daha sonra ise doğruluk meclisinde ünsiyeti ve kurbeti ziyadeleşsin diye onu ceberut âlemine tevhit nuruyla indirmiştir ve bu âlemde onun için bir işaret bırakmıştır. Lahut âleminden Ceberut âlemine indirilen insana bir elbise giydirilmemiştir. İnsan, Ceberut âleminden de Melekût âlemine ve daha sonra Mülk âlemine indirmiştir. İnsana Mülk âleminde yanmaması için bu âlemden maddi bir elbise giydirmiştir. Melekût âlemi itibarı ile cismanî ruh ile adlandırılmıştır. İnsanın en aşağıya indirilmesinden maksat, kurbet ve manevi derecelerin kalb ve ceset ile ziyadeleşmesinden ötürüdür.⁸⁹

Gürânî, lâhut âleminden indirilen bu insanın başta sadece ruh olduğunu, sonra bu ruhlara ceset giydirildiğini ve bu ruhların her bir cesette farklı bir merkez edindiğini ifade eder.⁹⁰

2.1.7.Tevbe

Tasavvuf literatüründe önem verilen kavramlardan biri olan tevbe, kelime olarak “itiraf, pişmanlık, dönmek, insanın yapmış olduğu kötü bir fiilden pişmanlık duyarak, imkânı olsa bile bir daha yapmamaya azmetmek”tir.⁹¹

Nasuh tevbesi, halis tevbeye, gedik bırakmayacak tarzda, eskiyen yerlerin onarılmasına benzer şekilde tevbe etmeye denir. Tasavvuf ıstılahında tevbe edilen günaha bir daha dönmemeye, nasuh tevbesi denmiştir.⁹²

Yûsuf el-Gürânî daha çok nasuh tevbenin mahiyeti üzerinde durur. Nasuh tevbenin zikirle alakalı olduğunu, kişinin nefsinin her türlü kötü ahlaktan temizlemesi gerektiğini söyler. Ona göre zikredilen bütün mertebeler ancak nasuh tövbe ve telkin ile olur.⁹³

Gürânî, tevbenin sonucunu Allah sevgisine bağlayarak nefsin her türlü kötü ahlaktan temizlenmesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “Allah sevgisi, ancak kişinin Allah’ın düşmanlarını yani nefs-i emmâre, levvâme ve mülhimeyi kahretmesi durumunda hâsıl olur. Kişinin çok yemek yeme sevgisi, içme, uyuma, boş konuşma, öfke, küfür gibi yedi kötü ahlaktan; kibir, ucb, kin ve bunlara benzeyen şeytanî kötü ahlaktan kurtulması gerekir. Nefis, günahlardan arındığı zaman temiz olanlardan ve tövbe edenlerden olur. Nitekim Allah Teâlâ “Allah arınanları ve tövbe edenleri çok sever.”⁹⁴ şeklinde buyurur. Her kim ki sadece zâhirî

⁸⁹ Gürânî *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 6a-7a.

⁹⁰ Gürânî, *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 7a.

⁹¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-arab*, 1/233; el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Kitabu't-ta'rifât*, Thk. Abdulmun'im Hafnî, (Kahire: ts.), 76.

⁹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 341.

⁹³ Gürânî, *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 12a.

⁹⁴ Bakara, 2/223.

günahlardan tevbe ederse bu ayetin hükmüne dâhil olmaz. Tevbe etse bile hakiki tövbe edenlerden olmaz. Çünkü ayette geçen iki kelime (muttahirin ve tevvabin) mübalağa lafızlarıdır. Bu tevbeden maksat hasların tövbesidir. Sadece zâhirî günahlardan tevbe edenin misali şu kimseye benzer ki buğday tarlasını biçer ama tohumları kökünden çıkarmaz. Bu tarla ikinci defa da yeşerir. Hatta birinci seferden daha çok yeşerir. Kötü ahlaktan ve günahlardan tevbe edenin misali de şu kimseye benzer ki buğday tarlasını biçtiği vakit kökünden çıkarır ki bunun yeşermesi çok nadir olur.”⁹⁵ Müellif, Allah’ın sevgisine mazhar olmak için kötü ahlaktan, çok yeme içme sevgisinden, kalbi hastalıktan arınması gerektiğini ifade eder.

Gürânî, tevbeyi avamın ve havassın olmak üzere iki kısımda değerlendirilir. Ona göre avamın tevbesi günahı itaate, kötü huyu iyi huya çevirmeye, cehennemden cennete yönelmeye, beden rahatlığından zikre ve cehde bakar. Hasların tevbesi, tevbe hâsıl olduktan sonra iyiliklerden irfana, makam ve mertebelerden kurbete, nefsanî lezzetlerden ruhanî lezzetlere yönelmesidir. Hasın tevbesi Allah’tan başka her şeyi ve her şeyle ünsiyeti terk etmektir. Çünkü ebrarın hasenatı, mukarebbunun seyyiatıdır. Bu şekilde yapılan tevbeye inabe denilir. İnabe, Allah’tan başka bütün şeylerden vazgeçerek ahiret yurduna selametle girmek ve Cemalullah’ı müşahede etmektir.⁹⁶

2.1.8. Vecd

Bulma, var olma, hâsıl olma, buluş gibi anlamlara gelen vecd, istilâh olarak kulun herhangi bir çabası olmadan, onun kalbine tesadüf eden varidât, talep ettiği bir şeyi kaybetmek nedeniyle kalbe gelen hüznün hâli, mânâ ve suret itibarıyla onunla karşılaşmak gibi anlamları ifade eder.⁹⁷

Cüneyd, duyulan sevinçle zâtın belirmesi esnasında vasıflardan soyutlanmayı, vecd olarak görür. İbn ‘Atâ da vasıflardan sıyrılmaya vecd demiştir.⁹⁸

Gürânî risalesinde ilk olarak vecd konusunu açıklar. O, vecd-i Cüneyd’in (r.a.h.) tarifi gibi tarif ederek şöyle der: “*Duyulan sevinçle zâtın belirmesi esnasında, vasıflardan soyutlanmaktır. Vecd, âşıkların ve ariflerin gönlündeki manevî gerilimi harekete geçiren bir ruh hâlidir. Vecd, sevenlerin gıdası, taliplerin takvasıdır.*”⁹⁹

⁹⁵ Gürânî, *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 13b.

⁹⁶ Gürânî, *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 13a-15b.

⁹⁷ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 557.

⁹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 694.

⁹⁹ Gürânî, *Beyânu esrâri t-tâlibîn*, 34a-35a.

Gürânî, vecd-i ‘cismanî-nefsanî’ ve ‘ruhanî-rahmanî’ olmak üzere iki kısma ayırır. Ona göre cismanî vecd, riya, şöhret gibi kişi de ruhanî cezbe hâli galip olmadan cismin kuvvetinden hâsıl olan bir zorlama hâlidir. Bu kısım tümüyle batıldır. Çünkü bu durum kişinin ihtiyarı ile olup ilahi cezbe hâliyle vuku bulmamıştır. İkinci kısım ruhanî vecd ise ilahi cezbe ile ruhun kuvvetlenmesi ile hâsıl olur ki güzel bir sesle Kur’an veya bir ilahi, şiir vb. bir şey okumak, dinlemek veya müessir bir zikir faaliyetinde bulunmak gibi durumlarda meydana gelir. Bu halde kişinin irade ve ihtiyarı olmadığı için bu vecd ruhanî ve Rahmanî olur.¹⁰⁰

İçinde ruha kuvvet olacak her şeyde durum böyledir. Zira bu hâller nurânî olup zulmânî olmaz. Nefis ve şeytanın bu durumda bir müdahalesi söz konusu değildir. Çünkü şeytan ancak zulmânî durumlarda tasarruf sahibidir. Asıl olan nurun nura ulaşmasıdır. Nefsanî vecd de nur olamayacağına göre bu kısım zulmet ve küfür olur. Zulmet de zulmete ulaşır. Bu kısımda ruha kuvvet olacak herhangi bir şey yoktur.¹⁰¹

Vecd sahibinin ihtiyarı ve ıztırarı olmak üzere iki türlü hâli vardır. İhtiyarı hareketler sağlam cesetten, herhangi bir hastalık ve acısı olmayan birisinden sadır olan hareketlerdir. İztırarı hareketler ise ruhun kuvvetiyle bağlantılı olan haller sonucu ortaya çıkan nefsin kendisine engel olamadığı, cismanî hareketlere galip olan istem dışı bazı hâl ve hareketlerdir. Humma hastalığına tutulmuş birisi nasıl ki bu hastalığa tahammül edemiyorsa keza ıztırarı hâlden kaynaklanan vecd sahibi kişi de bu haldedir. Vecd sahibine ruhanî haller galip olursa ve vecd vuku bulursa onun vecdi hakiki ve rahmanî olur. Eğer bu şekilde değilse nefsanî ve zulmânî olur.”¹⁰²

2.1.9. Halvet

Halvet; uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak, ihtilat halinde olmamak demektir. Tarikattaki karşılığı ise mürîdin şeyhinin isteğiyle belli bir süreliğine insanlardan uzaklaşarak genelde tekkenin özel bir bölümünde inzivaya çekilmesi, masivadan ilgiyi kesip tamamen Allah’a yönelmesidir.¹⁰³

Yûsuf el-Gürânî halveti zâhirî ve bâtınî olmak üzere iki kısımda değerlendirerek zâhirî halveti “Kişinin kötü ahlakından dolayı nefsin ve bedenini insanlara eziyet etmemesi için onlardan alıkoymasını.”¹⁰⁴ şeklinde tarif eder. Ona göre bâtınî halvet ise kişinin kalbini, yeme, içme, aile sevgisi, riya, şöhret gibi nefsanî ve şeytanî efkârdan uzak tutmasıdır. Zikredilen kötü vasıflar kalbe dâhil olursa kişinin halveti bozulur. Ayrıca kalbindeki salih

¹⁰⁰ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 35b.

¹⁰¹ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 35a.

¹⁰² Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 35b.

¹⁰³ Cürcânî, *Kitabu’t-ta’rifât*, 101.

¹⁰⁴ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 37a.

amel ve ihsan duygusu da ifsad olur ki insanın kalbi boş ve faydasız olur. Kalbinde mezkur vasıflardan herhangi bir vasıf bulunan kişi müfsid olur.¹⁰⁵

Nitekim Kuşeyrî de bu minvalde halveti kalbi safiyet bulmuş kimselerin sıfatı olarak tanımlar. Uzleti ise Hakk'a vâsıl olmuş kimselerin işareti olarak yorumlar.¹⁰⁶

Gürânî'ye göre mürîd tevbe ve telkinle halvete oturduğu zaman Cenab-ı Allah onun amelini ihlâslı kılar, ona bilmediklerini öğretir, kalbini nurlandırır, cildini yumuşatır, lisanını ve bütün zâhirî ve bâtinî organlarını temizler, amelini kendi huzuruna kabul eder ve duasını makbul kılar. Halvette bu merteye hâsıl olunca kişinin kalbi bir ummana döner ki artık insanların eziyeti ona zarar veremez. Tevbesi nasuh, ameli sâlih ve ilmi faydalı olur. Bu hâle gelen kalb hiçbir şekilde bulanmaz. Hakikatin sırrına ulaşır, marifet incilerine sahip olur ve onun ruhu kutsileşir. Bu merteye zâhir ve bâtin halvetini beraber icra edenlere nasip olur.¹⁰⁷

2.2. İbadetlere Dair Görüşleri

İbadet, Arapça kulluk, ahidlere vefalı olmak, İslâm'ın çizdiği sınırları muhafaza etmek, mevcut olana razı olmak ve elden çıkana da sabretmek anlamlarına gelir. Vuslat durumunda olan kulun kalbi, Allah'tan gayri her şeyin tahakkümünden kurtulmuştur. O, bu hâliyle mâsivanın değil sadece Allah'ın kulu olmuştur.¹⁰⁸

Yûsuf el-Gürânî ayrıca kitabında ibadet konusunu anlatırken İslâm'ın şartlarından namaz, oruç, zekât ve haccı Tasavvuf ilmine göre değerlendirip farklı bir yorumlamaya gitmektedir.¹⁰⁹ Bizde burada onun bu konulardaki bâtinî ve işârî görüşlerine yer vermek istiyoruz.

2.2.1. Namaz

Gürânî'ye göre namazdan asıl maksat kalb¹¹⁰ namazı olup ebedidir. “Namazlara ve orta namaza devam edin.”¹¹¹ ayeti ve “İnsanın kalbi Allah Teâlâ'nın iki parmağı arasındadır.”¹¹² hadisi şerifinden bilinir ki asıl olan namaz kalb namazıdır. Onun için kulun kalbi namazından gafil olduğu zaman hem kalb namazı hem zâhiri namazı bozulabilir. Peygamberimizin (s.a.v.) dediği gibi kalb hazır olmadan namaz kabul olmaz.¹¹³ Namaz kılan kişi Rabbine münacat eder ve münacatın yeri ise kalbtir. Onu için kalbi gafil olduğu zaman kalb namazı bozulur,

¹⁰⁵ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 37b.

¹⁰⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî risalesi*, 258.

¹⁰⁷ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 37a-38a.

¹⁰⁸ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 366; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 293.

¹⁰⁹ Bk. Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 10b – 50b.

¹¹⁰ Gürânî, kalp namazını tarikat namazı olarak ta tarif etmektedir. Bk. Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 37b.

¹¹¹ Bakara, 2/238.

¹¹² Müslim, “Kader”, no: 17.

¹¹³ Gazâlî, *İhyâ*, 1/160.

uzuvların namazı da eksik olur. Çünkü asıl olan kalbtir, azalar ona tabidir. Allah'a saf, temiz bir kalb ile yönelen müminin namazı Allah katında makbuldür.¹¹⁴

Gürânî 'ye göre kalb ile kılınan namaz insanın ömründe ebedidir. Müminin namazının camisi kalb, cemaati bâtını dil ve kuvvetle tevhit isimleriyle meşgul olmasıdır. İmamı, kalbiyle gayret etmesi ve kıblesi kalbinin tek olan Allah'a hazır olmasıdır.¹¹⁵

Gürânî, şerîat ve kalb namazının birlikte olması gerektiğini, birlikte olduğu zaman müminin zâhiren ve bâtinen namazının tam olacağını ve büyük bir sevap elde edeceğini söyler. Bu şekilde namaz kılan kişinin zâhirde abid, bâtında arif olacağını ifade eder.¹¹⁶ Sonuç olarak hem şeriatteki boyutuna hem de bâtınına dikkat edilerek kılınan namaz Allah katında makbul olur. Bunun yanında namazı sadece zâhirî olarak algılamamak, hayatın tümünü namazdaki halle hallendirmek, sadece beden değil ruhun, kalbin, sırrın ve düşüncenin de namazı olduğunu ve namazın kalbin hayatı hâline getirilmesi gerektiğini anlıyoruz.

2.2.2. Zekât

Gürânî'ye göre kalb veya tarîkat zekâtı ebedi olup kişinin ahiret kazancından elde ettiği ibadetlerin sevabını Allah Teâlâ'nın rızasına ulaşanlara vermesidir. Bu şekilde düşünen mürîd başkasına yaptığı hayır ve iyiliklerden dolayı sevabından hiçbir şey kalmaz, bütün sevaplarını başkasına hibe eder ve o kişinin nefsi müflis olarak kalır. Allah Teâlâ da onun bu yaptığı bu iyiliği karşılıksız bırakmaz, Hakk Teala da bu anlamdaki iflası ve cömertliği sever. İnsan ve elindeki her şey Mevla'sınıdır. Kıyamet günü olduğu zaman Allah Teâlâ ayette söylediği gibi¹¹⁷ onun yaptığı her bir iyiliğe karşı on mislini verir.¹¹⁸

Zekâtı hem zâhirî hem de bâtınî boyutuyla ele alan Gürânî, zekâtın başka bir manasın da insanın kalbini nefsanî şeylerden tezkiye etmek olduğunu söyler.¹¹⁹ Mürîdin maddî yoldan elde ettiği helal kazancın nisab miktarına ulaşmasıyla birlikte bunun belli bir miktarını ve vaktinde vermesine şeriat zekât denir. Bunun yanında tarîkat zekâtı var ki bu da kişinin ahiret kazancından elde ettiklerini Allah rızasına ulaşmış kutsî ruh sahiplerine vermesidir.

2.2.3. Oruç

Gürânî'ye göre kalb veya tarikat orucu, kişinin bütün azalarını hem zâhiren hem bâtinen mağrur edici şeylerden kaçındırmasıdır. Bunların hepsi tarîkat orucunu bozar. Şerîat orucu yılda bir ay olmak üzere vakti belirlenmiştir. Tarîkat orucu ise insan ömründe ebedidir.

¹¹⁴ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 28a.

¹¹⁵ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 28a-29a.

¹¹⁶ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 29a.

¹¹⁷ Enam, 8/160.

¹¹⁸ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 31a.

¹¹⁹ Gürânî, *Beyânu esrâri 't-tâlibîn*, 31b.

Peygamberimizin (s.a.v.) dediği gibi “*Oruç tutan pek çok kişi vardır ki orucu ona açlık ve susuzluktan başka bir şey kazandırmamıştır.*”¹²⁰ Onun için denilmiştir ki çok oruç tutan kişi vardır, oruç tutmamış gibidir, çok kişi vardır ki oruçlu olmadığı halde oruç tutmuş gibidir. Yani bütün azalarını günah işlemekten uzak tutar ve azalarıyla insanlara eziyet vermekten kaçınır.¹²¹

Gürânî, “*Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, orucu açtığı zamanki sevincidir; diğeri de Rabbine kavuştuğu zamanki sevincidir.*”¹²² hadisi şerifini şu şekilde açıklar: “*Tarîkat ehline göre hadisteki iftardan kasıt kişinin cennete girdiğinde oradaki nimetlerden yemesi; ikinci sevinçten kasıt da kıyamet gününde Allah Teâlâ’yı görmesidir. Hakikat orucu isekulun kalbini Allah Teâlâ’dan başka her şeyin muhabbetinden uzak tutması ve kalbini O’ndan başka herhangi bir kimseyi görme muhabbetinden korumasıdır. Müminin kalbine Allah Teâlâ’dan başka bir şeyin muhabbeti girdiği zaman hakikat orucu bozulur. Ama bu orucu kaza edebilir, bunun kazası da tövbe edip Allah’a dönmesidir.*”¹²³ Sonuç itibariyle tasavvuf ehline göre kalb orucu kişinin bütün azâlarını, kalbini ve ruhunu her türlü mezmum fiilden sakındırması ve nefsinin tezkiye etmesidir.

2.2.4. Hac

Gürânî’ye göre hacc-ı tarikatı yerine getirmeye çalışan mürîdin yemeği ve bineği, ilk önce telkin sahibi bir mürşîdin yanında durması ve onun verdiği maneviyatı almasıdır. Diliyle ona kalb hayatı hâsıl olana kadar devamlı zikir telkin etmesidir. Mürîd, sıfat esmalarının devamıyla bâtınını tasfiye edene kadar bâtınî zikirle meşgul etmelidir. Böyle devam ettiğinde Allah Teâlâ’nın İbrahim ve İsmail’e ilk önce Kâbe’yi temizlemelerini emrettiği gibi o da Allah’ın sır Kâbe’sini sıfat nurlarıyla temizler. “Zâhiri Kâbe” tavaf edenler için temizlenir. “Bâtınî Kâbe” ise Allah’ın nazarı için temizlenir. Bu durumda ancak Allah Teâlâ’dan başka her şeyi kalbinden çıkarmakla elde edilir.¹²⁴

Gürânî’ye göre mürîd, kalbini tasfiye ettiği zaman kutsi ruhun nuruyla esmai ilahiyeler ile ihrama girer. Kalb Kâbe’sine girip devamıyla kudüm tavafını yapar ve münacat yeri olan kalb Arafat’ına gider. Sonra kalb Müzdelifesine gidip orada sır mina’sına vakfe yapar. Daha sonra nefs-i mutmainneyi öldürmeli ve esmaların zikri ile başını beşeri sıfatlardan tıraş etmeli ve sır haremine girmelidir. Mürîd burada itikâf edenleri görmeye başlar ve bu esmaları devamlı söylemesiyle kurbet kiliminde oturur ve itikâfa girer. Oradan da sonsuz olan Allah’ın

¹²⁰ Ali Nasîf, *Câmiu li’l- usûl fi ehâdisi’r-resûl*, 2/61.

¹²¹ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 31b.

¹²² Buhari, “Savm”, 9.

¹²³ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 32a.

¹²⁴ Gürânî, *Beyânu esrâri’t-tâlibîn*, 33a.

cemalini kalb gözüyle görmeye başlar. Sonra esmâ-i İlahiyyeleri devamlı söylemesiyle yedi şavt dönerek tavafını yapar. Nihayette Allah Teâlâ'nın katından zemzem suyunu içer.¹²⁵

Ona göre kul bütün bunlardan sonra nefsanî tasarruflardan hür, korku ve hüzünden emin olur. En sonda esmâ-i İlahiyyeleri tekrar etmesiyle veda tavafını yapar. Esmâ-i İlahiyyeleri devamlı söylemesiyle kutsi âlemdeki en güzel biçimine yani asli vatanına döner. Gürânî, aslı vatanı yakîn âlemine bağlayarak (haccı tarîkat) hepsini dil ve akıl dairesi içerisinde değerlendirir. Ona göre bundan sonrasını bilmek mümkün değildir. Çünkü zekâ ve zihinler onu idrak edemez.¹²⁶

Görüldüğü gibi Gürânî, haccın bîatını mürîdin zikir ile hasıl olan ve kudûm tavafıyla başlayan, her durakta esmâ zikrinin baz alındığı mânâ planındaki bir yolculuk, varlık diyarından yokluk diyarına bir hicret ve noksanlıktan olgunluğa erdiren bir miraç olarak telakki etmektedir. Ayrıca Gürânî'nin haccı, Esmâ zikrinin tekrar edilmesi ile ilişkilendirmesi, hac ibadetine yapılan bîatî ve tasavvufî yorumlara bir yenisinin eklenmesi durumunu doğurmuştur.

Sonuç

Gürânî, hem kendi döneminin hem de kendinden önceki mutasavvıfların tasavvuf anlayışını benimseyen ve o doğrultuda yaşamaya çalışan bir zâttir. Onun tasavvuf anlayışı, Sühverdiyye-Cüneydiyye tarikatında yaptığı ihya hareketi açısından, Cüneydiyye ekseninde şekillenmiştir.

Gürânî'nin tasavvuf düşüncesi, Kitap ve Sünnet-i Seniyye çerçevesinde teşekkül etmiştir. Eserlerinde tasavvufun temel tanımlarını yaptıktan sonra zikir, marifet, insan, tevbe gibi uygulamaları ayrıntılı olarak açıklamıştır. Gürânî, ahlâk kurallarını bir sûfinin uyması gereken kurallar bütününün ötesinde her Müslümanın sahip olması gereken vasıflar olarak görmüş ve değerlendirmelerini buna göre yapmıştır. Ayrıca o eserlerinde, seyr-ü sülûk esnasında uyulması gereken âdâb konularına da yer vermiştir. O, sûfide bulunması gerekli olan ahlâkî özellikleri sıralarken aslında kâmil bir müminin şahsiyetini anlatmıştır. Gürânî'nin değinmiş olduğu edeb kuralları; mârifetullahı ulaşma hedefi, halis bir tevbe, kâmil bir insan olma, ibadetlerde sâlih ameli yakalama, ibadete düşkünlük, bu ibadetlere tasavvufî bir açıdan yaklaşma ve sûfinin seyr-ü sülûkunda uyguladığı ritüeller gibi daha pek çok konular özelde sûfinin genelde ise bütün Müslümanların duyarlı olmaları gereken hassasiyetler olarak yer alır.

¹²⁵ Gürânî, *Beyânu esrâri't-tâlibîn*, 33a-34b.

¹²⁶ Gürânî, *Beyânu esrâri't-tâlibîn*, 34b.

Sonuç olarak Yûsuf el-Gürânî, tasavvuf ve tarikatlara dair birçok konuyu usul ve adap yönünden değerlendirmiştir. Böylece, hem dönemine ışık tutmuş hem de kendinden sonraki zaman dilimine tasavvuf geleneğini kendi düşüncesiyle yoğurarak aktarmıştır. Sühreverdiyye'nin önemli isimlerinden biri olan Gürânî hem yaşadığı dönemde hem de sonraki yüzyıllarda ilim ve irfan yolcularına ışık olmuştur.

Kaynakça

Atabekî, Cemâluddîn Yûsuf b. Tagrıberdî. *en-Nucumu'z-Zâhire fî Mulûk'ı Mısır ve Kahire*. 11 Cilt. Mısır: Daru'l-Kutub, ts.

Bağdadî, İsmail Paşa. *Hediyetu'l Arifin Esmâu'l-Müellifin ve Asâru'l-Musannifin*. 2 Cilt. İstanbul: Mektebetu'l-İslamiyye, 1955.

Bozkurt, Nebi. "Mezarlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/519-522. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2004.

Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *Kitabu't-ta'rifât*, (Thk. Abdulmun'im Hafnî) Kahire, ts.

Göktaş, Vahit. *Hicri IV. Asır Buhârâ'da Tasavvuf Kelâbâzi Örneği*, İstanbul: Meydan Yayınları, 2008.

Gürânî, Ebu'l Mehâsin, Cemâluddîn Yûsuf b. Abdullah. *Bediu'l-İntikaşi fî Şerhi'l Kavâfi's-Selâsî*. Ankara: Milli Kütüphane, Arşiv No: 55 Hk 48/3.

Gürânî, Ebü'l Mehâsin, Cemâluddîn Yûsuf b. Abdullah. *Beyânu esrâri't-tâlibîn fi't-tasavvuf*, Akhisar Zeynelzade Kitaplığı, S. 1519.

Gürânî, Ebü'l Mehâsin, Cemâluddîn Yûsuf b. Abdullah. *Risâletu reyhântu'l-kulûb fî't-tevassuli ile'l-mahbûb*. Ankara: Milli Kütüphane, Arşiv No: 55 Hk 48/3.

İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisanu'lArab*. 27 Cilt. Beyrut: ts.

İbnü'l-Mulakkın el-Mısırî, Siraceddin Ebî Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed. *Tabakâtu'l Evliyâ*. Beyrut: Daru'l Marife, 1986.

İmam Malik. *Muvatta*. Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1971.

Kaplan, Raşid. *Yusuf B. Abdullah el-Gürânî'nin (D. ?-v. 1367) "Beyânu Esrâri't-Tâlibîn Fi't-Tasavvuf" adlı eserinin tahkik ve tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Kara, Mustafa. *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

Kâşânî, 'Abdurrezzâk b. Muhammed, *Mu'cemu istilâhâti's-sûfiyye*, thk. 'Abdul'âl Şâhîn, Dâru'l-Menâr, Tunus, 1992.

Kâşânî, Abdurrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Müellifin*, 13 Cilt. Beyrut: Daru İhya-i't-Turasi'l-Arabiyye, ts.

Kur'ân Yolu. Erişim 22 Nisan 2022 <https://kuran.diyaret.gov.tr>

Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin. *Kuşeyrî Risalesi*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 2009.

Mansur, Ali Nasıf el Hüseyinî. *et-Tacu'l- camiu' li'l-usûl fî ehadisi'r-resul*. 2 Cilt. Midyat: el-Mektebetu'l- İslamiyye, ts.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Câmiu's-Sahîh*, (2. Baskı), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-III.

Öngören, Reşat. “Sühreverdiyye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/45. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Öngören, Reşat. “Zeyniyye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 44/367. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Suyûtî, Celâleddîn Ebu'l-Fazl Abdurrahmân bin Kemâleddin Ebî Bekr b. Muhammed. *Husnu'l- Muhâdara*. 1 Cilt. Beyrut: Daru İhya-i'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Şa'rânî, Abdulvehhab b. Ali el-Ensârî. *Tabakâtu'l Kubrâ*. 2 Cilt. Kahire: Daru'l- Fikr, 1954.

Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Ali Dehruç, Mektebu'l-Lübnan, Beyrût-Lübnan, 1996.

Yaşaroğlu, M. Kemâl. “Molla Gürânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/248-250. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.

Yiğit, İsmail. “Aynî'yi Yetiştiren Memlükler Dönemi İlmi Hareketine Genel Bir Bakış” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1994.

Yiğit, İsmail. “Memlükler”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19/88-89. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.